

Pengemukakan Dokumen Elektronik sebagai Keterangan dalam Perbicaraan Mahkamah Syariah (Tendering of Electronic Documents as Evidence in Syariah Court Trials)

MOHAMAD AZHAN YAHYA
AHMAD AZAM MOHD SHARIFF
AZIZAH MAT RASHID
FATIMAH YUSRO HASHIM

ABSTRAK

Keterangan dokumen elektronik sering kali dikemukakan dalam perbicaraan di mahkamah syariah. Sekiranya didapati relevan, mempunyai nilai probatif dan koroboratif yang tinggi, serta terjaga rantaian keterangan dan jagaannya, sudah pasti ianya akan diterima oleh mahkamah syariah sebagai keterangan sekaligus membolehkannya diguna pakai sebagai asas penghakiman mahkamah. Keterangan dokumen elektronik berfungsi untuk membuktikan fakta isu dan fakta relevan serta digunakan untuk menyokong keterangan-keterangan lain yang dikemukakan dalam sesuatu perbicaraan. Penulisan ini menasaskan tiga objektif. Objektif pertama menasaskan untuk menganalisis prinsip syariah serta pengaplikasian peruntukan undang-undang berkaitan pengemukakan keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah. Objektif kedua menasaskan untuk mengenal pasti permasalahan yang wujud. Objektif ketiga menasaskan untuk mencadangkan penyelesaian ke atas permasalahan yang telah dikenal pasti.. Penulisan yang dilaksanakan adalah bercirikan doktrinal serta dianalisis secara kualitatif. Temu bual ke atas pengamal undang-undang syariah turut dilakukan untuk menyokong dapatan penulisan. Penulis mendapati keterangan dokumen elektronik boleh dikemukakan serta dijadikan sebagai asas penghakiman kes sekiranya mahkamah syariah menerimanya sebagai keterangan. Walau bagaimanapun, pendefinisian keterangan dokumen elektronik yang kabur di bawah Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah telah mengakibatkan pengaplikasian undang-undangnya serta proses pengemukannya di mahkamah syariah menjadi turut tidak jelas. Penulisan ini seterusnya mencadangkan agar definisi keterangan dokumen elektronik di bawah prinsip syariah diperjelaskan lagi agar kebolehterimaan, pengemukakan serta pengaplikasian undang-undangnya menjadi jelas.

Kata Kunci: Keterangan dokumen elektronik; prinsip syariah; keterangan Islam; mahkamah syariah; pengemukakan; kebolehterimaan; pengaplikasian

ABSTRACT

Electronic documentary evidence is often tendered in syariah court trials. If deemed relevant, possess high probative and corroborative values, as well as its evidential and custodial chains remaining intact, it could surely be admitted by syariah court as evidence and be used as ground of judgement. Electronic documentary evidence seeks to prove fact in issue and relevant facts and is used to corroborate other evidences tendered in a trial. This writing aims at three objectives. The first objective aims at analysing syariah principles and the application of legal provisions relating to tendering of electronic documentary evidence at the syariah courts. The second objective aims at identifying the problems arising. The third objective aims at suggesting solutions to the identified problems. The conducted research is doctrinal in nature and is analysed qualitatively. Interviews are also conducted on syariah legal practitioners to support research findings. The authors find that electronic documentary evidence can be tendered and used as grounds of court judgement if syariah court admits it as evidence. However, the vague definition of electronic documentary evidence under the syariah principles has caused its legal application to be vague too. This writing suggests that the definition of electronic documentary evidence under the syariah principles be clarified so as to ensure clarity in its admissibility, tendering and legal application.

Keywords: Electronic documentary evidence; syariah principles; syariah evidence; syariah court; tendering; admissibility; application

PENGENALAN

Perubahan masa serta kemajuan dunia teknologi tanpa sempadan telah mengakibatkan fungsi dokumen tradisional yang mengguna pakai pen, dakwat serta kertas digantikan dengan fungsi dokumen elektronik. Penggunaan fungsi perkhidmatan dokumen elektronik lebih memudahkan urusan seharian masyarakat seperti pembayaran bil, pemindahan wang dan medium perhubungan yang dilihat lebih menjimatkan masa dan wang. Noor Inayah Yaakub dan Jasri Jamal menegaskan bahawa dokumen turut berperanan sebagai sebuah catatan dan keterangan yang berupaya untuk membuktikan sesuatu dakwaan serta kebenaran dalam sesuatu perbicaraan di mahkamah.¹ Di alaf baru ini, keterangan dokumen elektronik sering dikemukakan dalam kes mal dan jenayah syariah untuk membantu mahkamah membuat penghakiman kes.

Pada hari ini keterangan dokumen elektronik dianggap sebagai salah satu kaedah pembuktian terpenting. Hal ini kerana keterangan dokumen elektronik merupakan bukti yang menjadi tanda kekal yang dapat dibaca dan ia lazim digunakan dalam kalangan orang ramai.² Sungguhpun begitu, kewujudan teknologi pada masa ini, memudahkan masyarakat mengubah suai kandungan dokumen elektronik itu sendiri bagi tujuan penganiayaan atau mengaut keuntungan dengan cara menyalahi undang-undang. Adalah mustahil ubah suai yang dilakukan dengan menggunakan alatan teknologi maju pada masa ini dapat dikesan pengubahsuaianya dengan mata kasar manusia. Untuk itu, keterangan dokumen elektronik ini hendaklah dikemukakan kepada mahkamah serta dinilai kesahihan dan ketulenannya melalui kaedah yang berbeza berbanding keterangan dokumen biasa. Ini supaya kesahihan dan ketulenannya dokumen elektronik ini dapat ditentukan dengan baik sebelum ia diterima sebagai asas penghakiman sesuatu kes. Oleh yang demikian, untuk menganalisis permasalahan dan dapatan penulisan, penulis menganalisis berkaitan pengaplikasian serta kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah berdasarkan prinsip syariah.

METODOLOGI

Penulisan ini merupakan penulisan perundangan tulin. Penulisan ini mengguna pakai kaedah penulisan kualitatif. Penulisan ini turut menggunakan kaedah penulisan perpustakaan untuk mengumpul data penulisan ini, buku-buku, jurnal, kes-kes mahkamah syariah berkaitan dengan definisi dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik berdasarkan kepada tajuk penulisan. Penulisan ini juga menggunakan kaedah penulisan lapangan. Penulisan lapangan ini dijalankan dengan membuat temu bual ke atas pengamal undang-undang syariah yang berpengalaman mengendalikan kes-kes syariah yang melibatkan keterangan dokumen elektronik. Hasil temu bual ini digunakan untuk menyokong dapatan penulisan ini.

KETERANGAN DOKUMEN ELEKTRONIK DALAM PERBICARAAN KES DI MAHKAMAH SYARIAH: KERELEVANANNYA MENURUT PRINSIP SYARIAH

Kataba, katban, kitāban, kitāban adalah kata terbitan bagi *Kitabah* yang membawa maksud dokumen.³ Imam al-Qurafi, ibn Qayyim dan lain-lain mendefinisikan dokumen sebagai salinan ucapan lisan dari seseorang dengan menggunakan huruf-huruf tertentu.⁴ Dokumen juga didefinisikan sebagai kenyataan yang dibuat atau nota yang dibuat di atas kertas rasmi, kertas, dimeterai atau sebaliknya yang ditulis oleh pihak berkuasa atau hakim atau rakyat biasa.⁵ Mahmud Saedon A Othman turut memberi pendefinisian dokumen yang sama iaitu sebagai kenyataan dan nota yang berada dalam kuasa autoriti dan ia dibuat di atas kertas rasmi dan dimeterai.⁶ Ia digunakan sebagai bukti bertulis dan antara nama yang digunakan bagi sesuatu dokumen itu adalah seperti *al-sakk*, *al-hujjah*, *al-mahdar*, *al-sijill* dan *al-wathiqah*.⁷

Sungguhpun begitu, definisi-definisi dokumen ini ditakrif dalam takrifan yang sempit. Rata-rata definisi dokumen pada masa dahulu memberi gambaran bahawa dokumen itu adalah sesuatu ucapan lisan atau kenyataan yang dibuat oleh seseorang yang dicatit atau ditulis di atas mana-mana bentuk lembaran seperti kertas, kain dan lain-lain material tertentu supaya ia dapat dibaca

serta dijadikan rekod bukti bagi sesuatu perkara. Gambaran definisi dokumen ini adalah bersesuaian dengan fasiliti, kemudahan dan suasana pada masa itu.⁸ Jika diperhalusi definisi-definisi tersebut, ternyata keterangan dokumen elektronik tidak didefinisi sebagai dokumen kerana ia merupakan perkara yang baharu serta tidak diperincikan berkaitan definisinya dalam mana-mana kitab fiqah.⁹ Walau bagaimanapun, definisi dokumen pada masa ini telah diperjelaskan dan diperluaskan fungsi dan bentuknya yang bersesuaian dengan teknologi pada masa ini, ia seperti penggunaan disket, cakera padat, internet dan seumpamanya. Ini bermakna, definisi dokumen pada masa ini tidak hanya dilihat pada bentuk dan peralatan yang digunakan sahaja, tetapi ia hendaklah didefinisikan sebagai apa-apa sahaja bentuk fizikal yang boleh difahami secara terus atau melalui peralatan tertentu.

Pendefinisian sedemikian adalah selari dengan definisi dokumen dalam seksyen 3 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 yang mentafsirkan dokumen sebagai:¹⁰

apa-apa hal yang dinyatakan, diperihalkan, atau bagaimana jua pun digambarkan, atas apa-apa benda, ba han, barang atau artikel, termasuklah apa-apa hal yang terkandung dalam cakera, pita, filem, runut bunyi atau apa jua pun peranti lain, dengan menggunakan—

- a. huruf, angka, tanda, simbol, isyarat, lambang, atau apa jua
- b. apa-apa rakaman visual (sama ada imej kaku atau bergerak);
- c. apa-apa rakaman bunyi; atau apa-apa jua pun rakaman elektronik, magnetik, mekanikal atau rakaman lain dan walau bagaimana jua pun dibuat, atau apa-apa bunyi, dedenyut elektronik, atau apa jua pun data lain;
- d. suatu rakaman; atau pemancaran, dari suatu jarak, apa-apa hal dengan mana-mana, atau apa-apa kombinasi, cara yang disebut dalam perenggan (a), (b) atau (c), atau dengan lebih daripada satu cara yang disebut dalam perenggan (a), (b), (c) dan (d), yang dimaksudkan untuk digunakan atau yang mungkin digunakan bagi tujuan menyatakan, memperihalkan, atau dengan apa jua cara sekalipun menggambarkan, hal itu;

Ternyata peranti yang menggunakan rakaman elektronik atau dedenyut elektronik dianggap sebagai keterangan dokumen. Seterusnya dalam mendefinisikan dokumen elektronik, tafsiran komputer dalam seksyen 3 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 menjelaskan:¹¹

“komputer” ertinya apa-apa peranti bagi merekodkan, menyimpan, memproses, mendapatkan semula atau mengeluarkan apa-apa maklumat atau perkara lain, atau bagi melaksanakan mana-mana satu fungsi itu atau lebih, tidak kira dengan nama atau perihalan apa pun peranti itu disebut; dan jika dua komputer atau lebih menjalankan mana-mana satu fungsi itu atau lebih dalam satu kombinasi atau berturutan atau walau bagaimana jua pun selainnya disatukan, ia hendaklah dikira sebagai komputer tunggal;

Pada masa yang sama, seksyen 3 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Selangor) 2003 menjelaskan bahawa hal yang dirakamkan, disimpan, diproses, didapatkan semula atau dikeluarkan oleh komputer ialah dokumen. Ini jelas menunjukkan apa-apa yang dirakamkan, disimpan, diproses, didapatkan semula atau dikeluarkan oleh apa-apa peranti yang berfungsi sebagaimana yang dijelaskan dalam tafsiran komputer, dianggap sebagai dokumen elektronik.¹²

Dalam pada itu, segala dokumen yang dikemukakan bagi pemeriksaan mahkamah, dokumen sedemikian disebut keterangan dokumen. Ini bermakna sekiranya suatu dokumen elektronik dikemukakan untuk diperiksa di mahkamah dianggap sebagai keterangan dokumen. Seksyen 49 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah Negeri Selangor pula menyatakan suatu dokumen yang dikeluarkan oleh komputer ialah keterangan primer.¹³ Ini bermakna dokumen elektronik seperti yang didefinisikan oleh peruntukan undang-undang keterangan mahkamah syariah yang dikeluarkan oleh komputer ini dianggap sebagai keterangan primer. Oleh demikian, berdasarkan kesemua peruntukan undang-undang terbabit ternyata bahawa dokumen yang dihasilkan daripada komputer atau peralatan elektronik boleh dijadikan sebagai bahan bukti sekiranya ia menepati perincian yang dinyatakan dalam peruntukan undang-undang tersebut.

Sungguhpun pemakaian dokumen elektronik tidak disebut di dalam *al qurān* dan hadis tetapi ia boleh diterima pakai dalam Islam sebagai satu kaedah pembuktian selagi mana tidak bercanggah dengan prinsip-prinsip syarak. Penerimaan hendaklah relevan pelaksanaannya mengikut perubahan arus kemonotan. Pensyariat dan kerelevanan dokumen elektronik dalam Islam adalah sama seperti dokumen biasa sebagaimana dalam firman Allah dalam ayat 282 surah al-Baqarah yang bermaksud:

“Wahai orang-orang yang beriman! Apabila kamu menjalankan sesuatu urusan dengan hutang-piutang yang diberikan tempoh hingga ke suatu masa tertentu, maka hendaklah kamu menulis (hutang dan masa bayarannya) itu.”¹⁴

Ayat al Quran ini jelas menasihati manusia untuk mendokumentasikan hutang sebagai pembuktian bahawa telah berlaku transaksi hutang. Ini jelas menggambarkan bahawa dokumen berfungsi sebagai rekod dan pembuktian yang mana transaksi hutang. Kerelevanan dokumen dan dokumen elektronik juga dapat dilihat melalui hadis Rasulullah SAW yang bermaksud:

“Tidak berhak seorang Muslim yang memiliki sesuatu untuk diwasiatkan dan dia masih mempunyai kesempatan hidup selama dua malam, melainkan hendaklah dia mempunyai wasiat yang ditulis.”¹⁵

Hadis di atas menjelaskan kepentingan untuk manusia membuat dokumentasi wasiat. Ia jelas menggambarkan bahawa dokumen serta dokumen elektronik berfungsi sebagai catitan yang penting sebagai rekod dan keterangan untuk dijadikan bukti telah wujudnya wasiat yang dibuat.

Sungguhpun begitu, mahkamah perlu menilai kebolehterimaan dan kerelevanan dokumen elektronik tersebut terlebih dahulu sebelum ia diterima sebagai keterangan. Ini kerana, bukti dokumen serta dokumen elektronik yang boleh diterima menjadi asas keputusan dan penghakiman kes adalah disyartakan untuk bebas daripada sebarang keraguan dan syak wasangka.¹⁶ Hal ini selari dengan teori keadilan sebagaimana dalam firman Allah berikut:

Wahai orang yang beriman! Jauhilah kebanyakan daripada prasangka, sesungguhnya sebahagian prasangka itu dosa.¹⁷

Dalam Majalah Al-Ahkam Adaliyyah memperuntukkan bahawa dokumen serta dokumen elektronik boleh diterima sebagai bukti yang kukuh sekiranya ia dapat dibuktikan kesahihan dan ketulenannya serta boleh diterima untuk dijadikan sebagai asas dalam penghakiman kes.¹⁸ Kebolehterimaan dan kerelevanan keterangan dokumen elektronik juga berasaskan kepada kaedah fiqh yang menyatakan bahawa:

Kitābah adalah seperti lisan.¹⁹

Kaedah fiqh di atas membawa maksud keterangan dalam bentuk tulisan atau dokumen

boleh diterima sebagai keterangan sama seperti keterangan percakapan. Dalam erti kata lain, prinsip syariah di atas meletakkan pembuktian dokumen pada tahap pembuktian yang sama seperti kesaksian lisan.²⁰ Masa kini, tulisan telah diterjemahkan dalam bentuk elektronik. Untuk itu, berdasarkan kaedah fiqh di atas, keterangan dokumen elektronik hendaklah diterima sama seperti keterangan lisan.

KETERANGAN DOKUMEN ELEKTRONIK DI MAHKAMAH SYARIAH: ANALISIS PENGEMUKAAN DAN PENGAPLIKASIAN

Seksyen 48 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 memperuntukkan bahawa kandungan dokumen boleh dibuktikan sama ada dengan keterangan primer atau dengan keterangan sekunder.²¹ Keterangan primer ertinya dokumen itu sendiri yang dikemukakan untuk pemeriksaan Mahkamah.²² Ia termasuklah suatu dokumen yang dikeluarkan oleh komputer.²³ Disamping itu, pembuat dokumen juga turut dipanggil untuk mengesahkan sesuatu dokumen yang dipertikaikan. Seksyen 56 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 menghendaki seorang pembuat dokumen dipanggil dan dikemukakan ke mahkamah untuk memberi pendapat berkaitan isu kesahihan dan ketulenan keterangan dokumen, sebagaimana berikut:²⁴

Seksyen 56. Pembuktian dokumen.

1. Jika orang yang menyempurnakan sesuatu dokumen menafikan tulisan pada atau tanggungan yang diwujudkan dalam dokumen itu, maka tulisan dan penyempurnaan dokumen itu hendaklah dibuktikan oleh sekurang-kurangnya dua orang saksi kepada dokumen itu.
2. Jika saksi-saksi kepada dokumen itu tidak dapat ditemui, tulisan dan penyempurnaan dokumen itu hendaklah dibuktikan oleh dua orang saksi yang boleh mengenal pasti tulisan dan tandatangan orang yang menulis dan menyempurnakan dokumen itu.

Selain itu, kesahihan dan ketulenan dokumen turut boleh dibuktikan melalui pendapat pakar. Hal ini demikian kerana, setelah suatu dokumen itu dikemukakan ke mahkamah dan ia dipertikaikan berhubung kesahihan dan ketulenannya, kesaksian boleh dijadikan asas untuk menafikan atau mensabitkan suatu dakwaan. Untuk itu, dalam situasi ini, ia menjadi pertikaian atau permasalahan yang berada di

luar bidang pengetahuan seorang hakim, maka pendapat pakar (*ra'yu al-khabir*) boleh digunakan untuk memudahkan serta membantu hakim menentukan kesahihan dokumen tersebut sebelum menerimanya sebagai keterangan yang boleh dijadikan sebagai asas untuk membuat penghakiman kes. Secara ringkasnya, peruntukan undang-undang ini menjelaskan bahawa keterangan dokumen hendaklah dibuktikan kesahihan dan ketulenannya dengan mengemukakan dokumen yang asal. Namun sekiranya dokumen asal tersebut dipertikaikan lagi kesahihan dan ketulenannya, adalah mencukupi jika pembuat dokumen atau saksi pakar hadir ke mahkamah untuk membuktikan kesahihan suatu dokumen yang dipertikaikan.²⁵ Namun, kebolehterimaan (*admissibility*) keterangan tersebut adalah bergantung kepada kekuatan keterangan itu. Menurut pendapat Ibnu Qayyim, yang menjadi asas penerimaan dokumen sebagai keterangan ialah *qarinah*. Jika kuat dokumen itu hendaklah diterima dan jika lemah hendaklah ditolak.²⁶

Pengaplikasian keterangan dokumen elektronik sebagai satu kaedah pembuktian di mahkamah syariah dapat dilihat dalam beberapa kes yang telah diputuskan. Hal ini dapat dilihat daripada kes *Zabariah binti Mat Piah lwn Syed Abas bin Syed Ibrahim*.²⁷ Kes ini adalah kes tuntutan fasakh di Mahkamah Tinggi Syariah Kuantan. Plaintiff mendakwa bahawa dirinya dcederakan sehingga menyebabkan kecederaan teruk pada fizikalnya. Walau bagaimanapun, dalam kes ini, plaintiff telah gagal mengemukakan laporan perubatan dari Institusi Perubatan atau Klinik atau keterangan dokumen berbentuk visual atau gambar bagi menyokong dakwaannya. Kegagalan untuk mengemukakan dokumen sokongan terbabit menyebabkan mahkamah memutuskan bahawa dakwaan plaintiff adalah tidak berasas dan gagal dibuktikan. Yang Arif Dato' Haji Abdul Rahman bin Mohd Yunos, hakim dalam kes ini memutuskan bahawa tuntutan berkaitan dengan kecederaan fizikal perlu disokong dengan laporan perubatan atau keterangan dokumen berbentuk visual atau gambar. Penulisan mendapati bahawa mahkamah syariah menerima gambar atau visual yang dianggap keterangan dokumen elektronik sebagai keterangan dalam mahkamah.

Pengaplikasian keterangan pakar sebagai keterangan yang boleh menyokong keterangan

dokumen elektronik dalam menilai kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik ini dapat disaksikan dalam satu kes fasakh di Mahkamah Tinggi Syariah Parit Buntar Perak.²⁸ Plaintiff menuntut perceraian secara fasakh kerana defendan melakukan perbuatan tidak bermoral dengan perempuan lain. Perbuatan tidak bermoral tersebut dirakam oleh defendan dan menyimpannya di dalam emel. Plaintiff menjumpai rakaman tersebut dan menyalinnya ke dalam pemacu kilat USB. Plaintiff mengemukakan pemacu kilat USB sebagai bukti bagi membuktikan kelakuan tidak bermoral defendan. Mahkamah menonton keseluruhan rakaman tersebut dan mengarahkan pemeriksaan dilakukan untuk mengesahkan kesahihan rakaman tersebut. Untuk itu, rakaman dalam pemacu kilat USB milik plaintiff disalin ke cakera optik dan diserahkan ke jabatan forensik untuk diperiksa. Penulisan mendapati bahawa mahkamah syariah menerima pemacu kilat USB sebagai bukti dalam perbicaraan yang mana ia merupakan keterangan dokumen elektronik. Penulisan turut mendapati bahawa keterangan dokumen elektronik tersebut perlu disokong dengan keterangan yang lain seperti keterangan pakar untuk membuktikan kesahihan dan ketulenannya.

Sungguhpun begitu, melalui temu bual ke atas peguam syarie negeri Selangor, Kedah, Perak dan Negeri Sembilan jelas menunjukkan bahawa masih lagi wujud kekeliruan berkaitan pengaplikasian dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah.²⁹ Hal ini demikian berlaku kerana terdapat pengamal undang-undang syariah ini berpandangan bahawa keterangan dokumen elektronik ini memadai dibuktikan melalui pengemukakan dokumen asal, manakala sebaliknya ada pula pengamal undang-undang syariah yang berpandangan kesahihan dan ketulenannya hendaklah dibuktikan dengan memanggil saksi pakar sebagai keterangan sokongan.³⁰ Malah, kekeliruan pengaplikasian dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik ini turut boleh disaksikan sebagaimana dalam penghakiman kes *Ajmawati binti Attan lwn Moriazi bin Mohamad*,³¹ pada peringkat ini mahkamah memutuskan untuk menerima cek tersebut sebagai bukti bayaran berdasarkan *qarinah*. Namun pada peringkat rayuan iaitu dalam kes *Moriazi bin Mohamad lwn Ajmawati binti Attan*,³² kes ini diputuskan untuk didengar semula dengan mengemukakan

saksi yang dapat menyokong resit dan cek yang dibawa sebagai bukti dalam kes ini. Ini jelas menggambarkan wujud kekeliruan berkaitan pengaplikasian dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah.

PENGEMUKAAN KETERANGAN DOKUMEN ELEKTRONIK DI MAHKAMAH SYARIAH: PERMASALAHAN DAN DAPATAN PENULISAN

Penulisan ini telah mengupas berkaitan, definisi keterangan dokumen serta keterangan dokumen elektronik. Penulisan ini turut membincangkan berkaitan dengan kerelevanan serta kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik di sisi prinsip syariah. Dalam perbincangan ini, penulisan telah mengupas maksud keterangan dokumen sebagai apa-apa catitan daripada lisan atau kenyataan mana-mana individu ke dalam kertas untuk dijadikan sebagai bukti atau rekod yang boleh memperjelaskan baginya suatu tuntutan, dakwaan dan pembelaan. Manakala, bagi keterangan dokumen elektronik fungsinya adalah sama sebagaimana keterangan dokumen iaitu menjadi tempat menyimpan maklumat tertentu untuk dijadikan sebagai keterangan di mahkamah. Namun apa yang membezakan antara keterangan dokumen dan keterangan dokumen elektronik adalah medium penyampaian atau penyimpanan maklumat tersebut. Bagi keterangan dokumen ia menggunakan kertas atau lembaran atau apa-apa yang berbentuk fizikal tanpa peralatan elektronik. Bagi keterangan dokumen elektronik, penyimpanan serta penyampaian maklumat tersebut dibuat dengan menggunakan peralatan elektronik. Hasil analisis ke atas prinsip syariah berkaitan keterangan dokumen dan keterangan dokumen elektronik, penulisan mendapati bahawa prinsip syariah hanya memperjelaskan berkaitan definisi keterangan dokumen. Dalam masa yang sama, Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah Negeri Selangor tidak memperincikan berkaitan fungsi dan bentuk keterangan dokumen elektronik.

Untuk analisis berkaitan kerelevanan dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik, penulisan mendapati bahawa prinsip syariah menerima keterangan dokumen elektronik sebagai *qarinah*. Penulisan berpandangan sebegini kerana keterangan dokumen elektronik ini boleh diterima di mahkamah setelah ia disokong dengan keterangan saksi-saksi lain seperti keterangan

dari saksi pembuat dokumen atau keterangan saksi pakar. Keterangan saksi ini diperlukan untuk menilai tahap kesahihan dan ketulenan keterangan dokumen elektronik tersebut. Penulisan turut berpandangan bahawa keterangan dokumen elektronik ini diterima sebagai *qarinah* kerana ia berfungsi sebagai keterangan yang boleh menguatkan keterangan-keterangan lain yang dikemukakan di mahkamah. Ini dapat dilihat sebagaimana dalam kes-kes yang diketengahkan dalam penulisan ini, keterangan dokumen elektronik (laporan visual dan gambar serta USB) mempunyai peranan untuk menguatkan keterangan-keterangan lain untuk dijadikan sebagai asas penghakiman kes fasakh tersebut. Sungguhpun begitu, penulisan ini mendapati bahawa prinsip syariah juga tidak memperjelaskan berkaitan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik. Dapatan ini jelas berdasarkan kekaburan berkaitan pengaplikasian dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah seperti yang berlaku dalam kes *Ajmawati binti Atan lwn Moriazi bin Muhammad* dan *Moriazi bin Muhammad lwn Ajmawati binti Atan*, yang mana mahkamah mempunyai pandangan yang berbeza.

Secara ringkasnya, penulisan ini telah mendapati bahawa wujudnya kekaburan berkaitan definisi serta kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik yang boleh menjejaskan penerimaannya sebagai keterangan yang boleh dijadikan sebagai asas penghakiman kes. Penulisan mendapati bahawa permasalahan ini wujud kerana definisi serta kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik tidak diperincikan dan diperjelaskan dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah Negeri Selangor. Penulisan mendapati bahawa prinsip syariah menjelaskan berkaitan definisi dan kebolehterimaan keterangan dokumen biasa sahaja dan ia adalah secara umum dan tidak memperincikan berkaitan dokumen elektronik. Sungguhpun prinsip syariah tidak memperjelaskan berkaitan definisi dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik, penulisan ini bukan bermaksud untuk mempertikaikan kerelevanan keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah. Penulisan berpandangan bahawa keterangan dokumen elektronik mempunyai peranan yang sangat penting dalam membantu mahkamah untuk membuat penghakiman kes-kes syariah.

Ini kerana fungsi keterangan dokumen elektronik yang menyokong dan menguatkan sesuatu fakta dan keterangan boleh membawa mahkamah untuk mendapatkan satu gambaran yang jelas dan menyeluruh terhadap kes-kes syariah yang dibicarakan. Ini sekaligus membantu mahkamah membuat penghakiman kes dengan baik.

KESIMPULAN

Penulis berpandangan bahawa peranan yang disumbang oleh keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah adalah amat besar dalam membantu mahkamah membuat penghakiman kes. Namun, timbul pula kekaburan berkaitan definisi dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah. Permasalahan ini menyebabkan manfaat dan kebaikan yang ada pada keterangan dokumen elektronik tersebut tidak dapat dicapai serta digunakan dengan sebaiknya sebagai keterangan yang boleh membantu mahkamah membuat penghakiman kes. Sungguhpun Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah Negeri Selangor tidak memperjelaskan berkaitan definisi dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik, namun kerelevanannya dan kepentingannya adalah jelas. Ini menuntut tanggungjawab kita sebagai *khalifah* di muka bumi ini untuk melakukan usaha memperjelaskan dan memperincikan prinsip syariah berkaitan definisi dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik ini. Cadangan dan usaha ini hendaklah diselaraskan dengan kehendak prinsip syariah.

Penulis turut mengambil ruang ini untuk memuji pengamal undang-undang syariah, ahli akademik dan pihak berkuasa yang berusaha dan mengambil tindakan yang tidak henti-henti dalam memastikan proses keadilan dapat dicapai semasa mengemukakan keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah. Sudah pasti segala usaha ini bukan sia-sia. Segala usaha para penyelidik, pengamal undang-undang syariah serta pihak berkuasa ini dalam memperkemas lagi definisi dan kebolehterimaan keterangan dokumen elektronik sebagai keterangan untuk dijadikan sebagai asas penghakiman kes perlu diperkembangkan serta diperhalusi bagi memberi impak dan kesan positif pada proses penghakiman di mahkamah syariah.

PENGHARGAAN

Makalah ini ialah satu daripada hasil penyelidikan bagi Geran Universiti Penyelidikan (GUP) di bawah projek bertajuk, 'Memperkasakan Prosedur dan Kapasiti dalam Sistem Keadilan: Penulisan ke atas Siasatan Kes Jenayah Syariah di Jabatan Agama Islam Wilayah Persekutuan (JAWI)' yang bernombor UKM-GUP-2011-338.

NOTA

- ¹ Noor Inayah Yaakub & Jasri Jamal, *Syariah dan Undang-Undang: Suatu Perbandingan*, Zaini Nasohah (ed), Keterangan Dokumen dan Teknologi, Utusan Publications & Distributors Sdn Bhd, Kuala Lumpur, 2004, hlm 79.
- ² Sayed Sikandar Shah Haneef, *Islamic Law of Evidence*, Pelanduk Publications (M) Sdn. Bhd, Selangor Darul Ehsan, 1994, hlm 23.
- ³ Wan Abdul Fattah Wan Ismail, 'Kaedah Pembuktian Melalui Kitābah Elektronik di Mahkamah Syariah' (2011) *Jurnal Hukum*, Jilid 33 Bhg 2, Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia, Putrajaya, hlm. 168.
- ⁴ Wan Abdul Fattah, Nik Salida Suhaila Nik Saleh & Norma Jusof, "Pengesahan Dokumen Melalui Sumpah: Menurut Fiqh dan Amalannya di Mahkamah Syariah di Malaysia" [2014] 1 (ii) *ShLR* hlm 2.
- ⁵ Mohammed Burhan Arbouna, *Islamic Law of Evidence: The Function of Official Document in Evidence*, Syarikat Nurulhas, Kuala Lumpur, 1999, hlm. 18-106.
- ⁶ Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd, Kuala Lumpur, 2000, hlm 139.
- ⁷ Suhaizad Saifuddin, Ruzian Markom & Mohd. Munzil Muhamad, "Kaedah Pembuktian dalam Undang-undang Keterangan Mahkamah Syariah dan Mahkamah Sivil di Malaysia: Suatu Penulisan Perbandingan" (2019) 30 (2) *Jurnal Undang-Undang Malaysia* hlm 13.
- ⁸ Wan Abdul Fattah Wan Ismail, Hj Zulfakar Ramlee, *Keterangan Melalui Kitābah: Menurut Fiqh dan Undang-Undang Semasa di Malaysia*, *Jurnal Undang-undang Masyarakat* 17 (2013) 1-11, hlm 1-2.
- ⁹ Mohamad Azhan Yahya, Ahmad 'Azam Mohd Shariff & Mohd Abu Hassan Abdullah, "keterangan Dokumen Dalam Bentuk Digital Di Mahkamah Syariah: Analisis Berkaitan Definisi Serta Kebolehterimaannya Di Sisi Prinsip Syariah Di Malaysia" (2017) 1 *Current Legal Issues* hlm 4.
- ¹⁰ Seksyen 3 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003. Seksyen berkenaan wujud dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah negeri-negeri lain di Malaysia.
- ¹¹ Seksyen 3 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003. Seksyen berkenaan wujud dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah negeri-negeri lain di Malaysia.
- ¹² Seksyen 3 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003. Seksyen berkenaan wujud dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah negeri-negeri lain di Malaysia.

- ¹³ Seksyen 49 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003. Seksyen berkenaan wujud dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah negeri-negeri lain di Malaysia.
- ¹⁴ Al Qurān, al Baqarah: 282. Lihat Al Hidayah, Terjemahan Al Qurān Al Karim Rasm Uthmani dalam Bahasa Melayu, Al Hidayah House of Quran Sdn bhd, Selangor, 2011, hlm 48.
- ¹⁵ Muslim, Ibn al-Hujjaj al-Qushairiy al-Nisaburiy, 1997. Sahih Muslim. Juzuk 11. Al-Qaherah: Dar al-Hadith, hlm. 77.
- ¹⁶ Mazupi Abdul Rahman, Ahmad Azam Mohd Shariff, The Scope and Application of Similar Fact Evidence under The Evidence Act 1950: Introduction and Its Overview from the Perspective of Islamic Law Evidence, Jurnal Undang-undang dan Masyarakat 7 (2003) 71-88, hlm 84-85.
- ¹⁷ Al Qurān, al Hujurat: 12. Lihat Al Hidayah, Terjemahan Al Qurān Al Karim Rasm Uthmani dalam Bahasa Melayu, Al Hidayah House of Quran Sdn bhd, Selangor, 2011, hlm 517.
- ¹⁸ Suhaizad Saifuddin & Ruzian Markom & Mohd Munzil Muhamad. 2019. Kaedah Pembuktian Dalam Undang-Undang Keterangan Mahkamah Syariah Dan Mahkamah Sivil Di Malaysia: Suatu Penulisan Perbandingan (Kanun:Jurnal Undang-Undang Malaysia). 31. 1-34.
- ¹⁹ Mahmud Saedon A. Othman, Undang-undang Keterangan Islam, Dawama Sdn bhd. Selangor, 2003, hlm. 39.
- ²⁰ Mahmud Saedon A. Othman, Undang-undang Keterangan Islam, Dawama Sdn bhd. Selangor, 2003, hlm. 1-40.
- ²¹ Seksyen 48 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ²² Seksyen 49 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ²³ Huraian 3 dalam seksyen 49 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ²⁴ Seksyen 56 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003.
- ²⁵ Mohamad Azhan Yahya, Ahmad 'Azam Mohd Shariff & Mohd Abu Hassan Abdullah, "keterangan Dokumen Dalam Bentuk Digital Di Mahkamah Syariah: Analisis Berkaitan Definisi Serta Kebolehterimaannya Di Sisi Prinsip Syariah Di Malaysia" (2017) 1 Current Legal Issues hlm 9.
- ²⁶ Ibn Qayyim, Turuq al Hukmiyyah fi al Siyasah al Syar'iyya, Matba'ah al Ma'ani, Qahirah, t.t, hlm 6-7.
- ²⁷ Zabariah binti Mat Piah lwn Syed Abas bin Syed Ibrahim. Kes Mal No: 06100-041-0422-2008 sebagaimana diulas berkaitan pembuktian dalam Alasan Penghakiman Jabatan Kehakiman Syariah Pahang <http://pahang.jksm.gov.my/images/penerbitan/alasanpenghakiman/5fasakh.pdf>, (26 Oktober 2020).
- ²⁸ Temu bual bersama Tuan Abdul Alim bin Abdul Aziz, Peguam Syarie Perak serta Pulau Pinang, di Bertam, Pulau Pinang, 9 Julai 2018. Informan adalah peguam syarie bagi pihak plaintif dalam kes ini.
- ²⁹ Temu bual bersama Tuan Muhammad Khairi bin Abdullah, Peguam Syarie Negeri Selangor, di Wangsa Maju, Kuala Lumpur, 11 April 2018. Temu bual bersama Tuan Mohd Syafiq bin Norizan, Peguam Syarie Negeri Sembilan, di Bandar Seri Putra, Selangor, 15 April 2018. Temu bual bersama Tuan Abdul Rashid bin Abu Bakar, Peguam Syarie Negeri Melaka, di Melaka, 1 Mei 2018. Temu bual bersama Tuan Abdul Alim bin Abdul Aziz, Peguam Syarie Perak serta Pulau Pinang, di Bertam, Pulau Pinang, 9 Julai 2018
- ³⁰ Temu bual bersama Tuan Muhammad Khairi bin Abdullah, Peguam Syarie Negeri Selangor, di Wangsa Maju, Kuala Lumpur, 11 April 2018.
- ³¹ Ajmawati binti Attan lwn Moriazzi bin Mohamad, Jurnal Hukum, JLD XVIII BHG II, hlm 235-243. Kes ini menerima pengaplikasian keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah.
- ³² Moriazzi Mohamad lwn Ajmawati Attan, Jurnal Hukum, JLD XX BHG 1, hlm. 105-121. Kes ini menolak pengaplikasian keterangan dokumen elektronik di mahkamah syariah.

RUJUKAN

- Abd Latif Muda & Rosmawati Ali. 2000. *Perbahasan Kaedah-kaedah Fiqh*. Pustaka Salam Sdn Bhd, Kuala Lumpur.
- Abdul Azib Hussain. 2012. *Manhaj Ilmu Fiqah & Usul Fiqah*. Telaga Biru Sdn. Bhd., Kuala Lumpur.
- Abdul Halim El-Muhammady. 1994. *Sumber Undang-undang Islam dan Pandangan Orientalis*. Budaya Ilmu Sdn Bhd, Petaling Jaya, Selangor.
- Abdul Karim Zaidan. 1993. *Sistem Kehakiman Islam Vol. 1*, (Terjemahan oleh Mohd Saleh Hj Ahmad). Kuala Lumpur: Pustaka Haji Abdul Majid.
- Abdul Majid Muhammad al Susah. 2007. *Mabahiz fi al Maqasid wa al Ijtihad wa al Taarid li Tarjih*. Fakulti Syariah dan Pengajian Islam, Universiti Sharjah.
- Abdul Monir Yaacob & Siti Shamsiah Md Supi (penyunting). 2003. *Pendakwaan dan Penyiasatan - Konsep dan Amalan*. Kuala Lumpur: IKIM.
- Abdul Rahman Mustafa. 1988. *Prinsip-prinsip Undang-undang Keterangan Islam Satu Pendekatan Perbandingan*. Al Rahmaniah, Kuala Lumpur.
- Ahmad 'Azam Mohd Shariff. 2011. *Prosedur Pendakwaan Jenayah Syariah: Analisis Ke Atas Peruntukan Undang-Undang Di Bawah Akta Prosedur Jenayah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1997 Dan Akta Keterangan Mahkamah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1997*. Jurnal Undang-undang dan Masyarakat 15 (1-18).
- Ahmad Azam Mohd Shariff. 2012. *Prosedur Siasatan dan Pendakwaan Jenayah Syariah: Lakuna dalam Peruntukan Undang-undang Jenayah Syariah di Malaysia*. Tesis Dr Falsafah, Fakulti Undang-undang, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Akta Keterangan 1950 (Akta 56)
- Al Quran. 2011. *Terjemahan Al Quran Al Karim Rasm Uthmani dalam Bahasa Melayu*. Al Hidayah House of Quran Sdn bhd, Selangor.
- Alliedbank (Malaysia) Bhd v Yau Jiok Hua [1998] 6 MLJ 1
- Anwarullah. 2000. *Principles of Evidence in Islam*. Percetakan Zafar Sdn Bhd, Kuala Lumpur.

- Arahan Tetap Pengarah Jabatan Agama Islam (Arahan Pegawai penguatkuasa agama) 2007. Ianya telah digubal dan dipersetujui dalam Mesyuarat Majlis Kebangsaan Bagi hal Ehwal Agama Islam pada tahun 2007. Ianya digunakan di seluruh negara bagi membantu pegawai penguatkuasa agama menjalankan tugas siasatan.
- Duryana Mohamed & Afridah Abas. The Process of Gathering Evidence in Civil Cases: Its Application in Civil and Shariah Cases (8-9 Disember 2009). *International Conference on Harmonisation on Civil and Shariah: Theories and Practices in the Era of Globalisation*. Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.
- Duryana Mohamed & Zulfakar Ramlee. Cases of Electronic Evidence in Malaysian Courts: The Civil and Syariah Perspective (2014). *ICSSR e-journal of Social Science Research*, Vol 1 No2. Universiti Islam Antarabangsa Malaysia, Selangor.
- Ibnor Azli Ibrahim, Wafaa' Yusof & Md. Yazid Ahmad. 2005. Pensiaryatan Kehakiman Menurut Syariah Islam. *Islamiyyat* 27 (2) (2005): 41-56.
- Jasri Jamal. 2011. Kebolehterimaan Teknologi dalam Undang-undang Keterangan Islam di Mahkamah Syariah. *Jurnal Hukum, JLD 33 BHG 1*.
- Jasser Auda. 2010. *Maqasid Al-Shariah as Philosophy of Islamic Law*. Islamic Book Trust, Kuala Lumpur.
- Mahmud Saedon A. Othman. 2000. An Introduction to Islamic Law of Evidence. Kuala Lumpur: The Open Press.
- Mohamad Azhan Yahya, Ahmad 'Azam Mohd Shariff & Mohd Abu Hassan Abdullah. 2017. Keterangan Dokumen Dalam Bentuk Digital Di Mahkamah Syariah: Analisis Berkaitan Definisi Serta Kebolehterimaannya Di Sisi Prinsip Syariah Di Malaysia. *Current Legal Issues*. 1:1-12.
- Mohammad Hashim Kamali. *Principles of Islamic Jurisprudence*. Ilmiah Publishers, Kuala Lumpur.
- Mohammed Burhan Arbouna. 1999. *Islamic Law of Evidence: The Function of Official Document in Evidence*. Syarikat Nurulhas. Kuala Lumpur. Hlm. 18-106.
- Mohammed Khafidz Mohamad Ishak v Rabiah bt Sabri [2017] 2 SHLR 36
- Mohd Saleh Ahmad. 1999. *Pengantar Syari'at Islam*, Pustaka Haji Abdul Majid. Kuala Lumpur.
- Noor Inayah Yaakub & Jasri Jamal. 2004. Syariah dan Undang-Undang: Suatu Perbandingan.
- Razali Zakaria lwn. Rafeah Dato' Boyok & Satu Lagi [1997] 1 MSLR 89
- Sayed Sikandar Shah Haneef. 1994. *Islamic Law of Evidence*. Selangor: Pelanduk Publications (M) Sdn. Bhd.
- Siti Zubaidah Ismail. 2016. *Undang-undang Tatacara Jenayah Syariah*. Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur.
- Suhaizad Saifuddin, Ruzian Markom & Mohd. Munzil Muhamad. 2019. Kaedah Pembuktian dalam Undang-Undang Keterangan Mahkamah Syariah dan Mahkamah Sivil di Malaysia: Suatu Penulisan Perbandingan. *Jurnal Undang-Undang Malaysia*. 30(2):1-34.
- Tuan Abdul Alim Abdul Aziz. 2018. Peguam Syarie Perak serta Pulau Pinang. Temu bual pada 9 Julai 2018.
- Tuan Mohd Syafiq Norizan. 2018. Peguam Syarie Negeri Sembilan. Temu bual pada 15 April 2018.
- Tuan Muhammad Khairi bin Abdullah. 2018. Peguam Syarie Negeri Selangor. Temu bual pada 11 April 2018.
- Tuan Abdul Rashid bin Abu Bakar. 2018. Peguam Syarie Negeri Melaka. Temu bual pada 1 Mei 2018.
- Wan Abdul Fattah Wan Ismail, Raja Raziff Raja Shahrudin & Norma Jusof. 2013. Pengesahan Keaslian Dokumen Urus Niaga Elektronik Menurut Fiqh dan Undang-Undang Keterangan Islam di Malaysia. *Jurnal Muamalat*. Bil 6:79-109.16
- Wan Abdul Fattah Wan Ismail & Hj Zulfakar Ramlee. 2013. Keterangan Melalui Kitabah: Menurut Fiqh dan Undang-Undang Semasa di Malaysia. *Jurnal Undang-undang dan Masyarakat*. 17:1-12
- Wan Abdul Fattah, Nik Salida Suhaila Nik Saleh & Norma Jusof. 2014. Pengesahan Dokumen Melalui Sumpah: Menurut Fiqh dan Amalannya di Mahkamah Syariah di Malaysia. *ShLR* 1(ii):1-16.
- Zabariah binti Mat Piah lwn Syed Abas bin Syed Ibrahim, Kes Mal No: 06100-041-0422-2008
- Zaini Nasohah (ed). *Keterangan Dokumen dan Teknologi*. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn Bhd.
- Mohamad Azhan Yahya
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 Bangi, Selangor
Emel: azhan@ukm.edu.my
- Ahmad Azam Mohd Shariff
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 Bangi, Selangor
Emel: aazam@ukm.edu.my
- Azizah Mat Rashid
Fakulti Syariah dan Undang-undang
Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor
Bandar Seri Putra, Bangi, 43000 Kajang, Selangor
Emel: azizahrashid@kuis.edu.my
- Fatimah Yusro Hashim
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 Bangi, Selangor
Emel: wardatun@ukm.edu.my